

gét: a könyvtár használatával egyéni munkája a lényeglátás felé viszi, és saját gondolkodásmódot lesz képes kialakítani.

– **A kreativitás fejlesztése:** ez ott kezdődik, hogy kis kortól fogva nemcsak szabadságot és egyéni gondolkodást korlátozó, ún. utánzási cselekvést biztosítanak a gyermeknek, hanem engedik önállóan játszani, rajzolni, farigcsálni, gyurmázni stb. Később megfelelő körülmények között megjelenik gondolkodásában a **hajlékonyság** (a problémának átfogalmazási képessége, az ún. szempontváltási képesség), az **eredetiség** (az információk mennyiségét és minőségét önállóan sajátos egységbe vonja össze), az **alkotó kíváncsiság** (mely nem más, mint szorongásmentes bátorság). A kreativitás legmagasabb fokára el tud jutni a gyermek: az ellentétes jegyeket és jellegeket önmagában tudja egyesíteni. Ilyenek pl. a konvergencia és divergencia, az emocionális érzékenység és autonóm céltudat, a játékosság és kitartó munkavégzés. De az is, hogy egyedül és közösségben egyaránt jól érzi magát, hogy a kudarcot is jelleme kiteljesítése érdekében, okulásként saját javára képes felhasználni stb. Mindezekből kiderül, hogy nem a neveletlen, öntörvényű, akaratos, hisztériás, nagyhangú stb. gyermek a kreatív, hanem aki a szabályokhoz, kööttségekhez, gondolkodási kényszerűségekhez tartozás közben képes újszerűt, igazat és hasznosat meglátni és létrehozni.

A keresztény gondolkodás mindehhez azt teszi hozzá, hogy az igazságok rendszerének, a tudománynak minden megalapozott állítását elfogadjuk és felhasználjuk. De mindent hívő dimenzióban kell látnunk: az ember azért kapta az istenképiség ajándékát, hogy minden ismeretét célra rendelje, azaz a forráshoz, Istenhez visszavezesse. Aki így bontakoztatja ki gondolkodását, az a Teremtő szándéka szerint cselekszik: kialakítja magában a hit- és szeretetközpontú tudást. Ez pedig nem más, mint a **bölcsesség**. A bölcs ember minden ismeretével a Teremtőt akarja képviselni a világ, az anyag felé, s helyes (=az üdvösségért folytatott küzdelmében, a közösségért áldozatvállaló) döntéseket hoz. Az értelmi képesség kiművelése tehát végső soron az erkölcsöt szolgálja.

I. 3. Az erkölcsi nevelés

a) Bibliai-teológiai megalapozás

Az erkölcsöt megalapozó bibliai fogalmak között először a jó és rossz fogalmait kell tisztázni. A Biblia alapkijelentése, hogy „minden, amit Isten alkotott, az jó” (Ter 1,31). Tehát minden valóság, mely megőrzi az Istentől való függőség, az Istentől való eredet viszonyát, az jó. A valóságban a rossznak a kiindulópontja a Gonosz, aki nem fogadja el az Isten terve szerinti üdvrendet (azaz az ember üdvösségének a szolgálatát). Ő az, aki bűnre csábítja az embert, megkísérti: arra ösztönzi, hogy lázadjon fel Isten akarata ellen. Ezt Isten azért engedi meg, mert tiszteletben tartja az ember szabad akaratát: ha ez nem így lenne, gigantikus bábszínházat működtetne.

Mindenesetre így jelent meg a világban a **bűn, következményeivel együtt:** az értelem elhomályosult, az akarat rosszra hajló lett, s az ember elvesztette a halhatatlanságot (megjelent a szenvedés és a halál, Ter 3,16–19). Így azt tartjuk, hogy a rossz egyrészt a jónak a hiánya, másrészt olyan erő, mely szolgátságban tudja tartani az embert, s megrontja a mindenséget.

Isten azonban az emberi bűn megjelenése után **szövetséget** ajánlott fel, azzal az ígérettel, hogy elvezeti Ábrahám népét a Megváltóhoz, akiben kinyilatkoztatja magát, és győzelmet arat a Gonosz fölött. (Ezt fejti ki a Rómaiakhoz írt levélben Pál apostol az első és második Ádám párhuzammal, vö. Róm 5,12–21). Ha a keresztény a Szentlélek ösztönzésére beöltözködik Krisztusba a keresztség által (Gal 3,19; Róm 13,14), akkor Krisztustól kap erőt, hogy minden döntésében a jót válassza. S folytonos megújulással el tud jutni a Gonosz legyőzésén át a Szeretethez, Istenhez, azaz élete eredetéhez és céljához.

Az erkölcs bibliai megalapozásánál a **másik fontos szópár:** **az erény és a bűn.** Az ószövetségi Szentírás a jó erkölcsi készség-

rogalmat tartalmazó elvont „erény”-szót nem ismeri. Inkább az **igaz emberről** beszél, aki Istennel jár (Ter 5,22; Mik 6,8). Aki engedelmeskedik Isten akaratának, aki hűséges a szövetséghez (2Krn 31,20; MTörv 11,1). Aki pedig nem hűséges, az mindig a bűnt választja, ami nem más, mint **bálványimádás**. (Úgy fordulni a teremtet jóhoz, hogy közben elfordulni Istentől: ez a bálványimádás, mert ha nem fordulunk el Istentől, akkor az jó relatív érték marad a szemünkben, – ha elfordultunk Istentől, akkor az a jó abszolutizálódik, mintegy Isten helyét átveszi a gondolkodásmódban.) A Biblia úgy beszél a bűnről, hogy az a gyermek hálátlansága az őt szerető atya iránt (Iz 64,7), ill. olyan, mint a hitvestárs hűtlensége (Jer 3,6; Oz 2,8). A bűnből úgy lehet visszatérni az igaz élethez, hogy az ember bűnbánatot tart, azaz elismeri a rosszat és Istentől kéri a könyörületet (Zsolt 51).

Mindeme ószövetségi bűn-bűnbánat fogalomkör **beteljesedett Jézus Krisztusban**. Aki egyrészt tanított a bűnbocsánat lehetőségéről (a tékozló fiú példabeszéd lényege, hogy aki meg tudja szeretni=szeretetre méltónak, tiszteletre méltónak ismeri el Istent és hazatér, az totálisan megszabadulhat múltjának terhétől: Isten úgy veszi, mintha elő sem fordult volna a bűn, Lk 15,11–20). Másrészt Jézus bebizonyította, hogy ő birtokolja a bűnbocsátás hatalmát (a béna meggyógyításával a látható változást azért eszközölte, hogy a láthatatlan változás, a bűntörlés igazolást nyerjen, Mt 9,2–8). Harmadrészt pedig Jézus Húsvétkor, a feltámadás utáni első jelenésekor átadta a bűnbocsátó hatalmat az apostoloknak (Jn 20,21), akik a kézrátétel által továbbadták az apostolutódoknak. Így lett a történelemben élő és hatékony erő a jézusi bűnbocsátás: a püspökök és papok Jézust képviselve és az ő nevében gyakorolják lelki hatalmukat.

Az erkölcs bibliai-teológiai megalapozásánál a következő kulcsfogalmak ezek: **törvény és lelkiismeret**. A törvény nem más, mint a **szövetség érvényesítése** az élet minden területén: ha Istennel szövetségben élünk (életünk összeszövődött), akkor létünk minden szelétét irányítani akarja, birtokba akarja venni. Ezért a törvény áthatja

totalísa ember életét: a kultikus, az imádságos, az egyéni, a közösségi, a társadalmi, a közjogi stb. életet. A **lelkiismeret** pedig az emberi **szívben lakozik**: ez az ember életének a székhelye, ahol döntéseink megszületnek (1Sám 24,6; 1 Jn 3; 19–21). Az Újszövetségben pedig az emberi szív nem más, mint a Szentlélek lakása (Róm 5,5; Gal 4,6), sőt Krisztusnak a lakása (Gal 3,17). Ha az ember szabadon elfogadja a hitben Isten önközlését, s vele közösségben él, akkor kiszámítható döntéseket fog hozni, mert egész élete az Istentől való függőségre és a hozzá eljutásra van építve. Tehát az erkölcs olyan **minőség**, mely az emberi cselekedet és a végső cél között fennáll: ha jó a cselekedet, akkor elősegíti az embert végső céljához való eljutásban (üdvösség), ha rossz, akkor megakadályozza azt. **Ez az erkölcs két pilléren nyugszik: a törvényen és a lelkiismereten.**

A törvény: Isten kinyilatkoztatott parancsai, melyeket összefoglal az Isten- és emberszeretet törvénye (Lk 10,7–28), mely arra utal, hogy az ember cselekedeteiben, viszonyaiban kell, hogy megvalósítsa Istennel fenntartott szövetségét. A tökéletességre törekvést egyedül a szeretet tudja realizálni (a tökéletesség köteleke a szeretet, Kol 3,14).

A lelkiismeret: a törvény bensővé válása. Isten törvénye a bensőnkől vezérel minket, ha teljes személyiségünkkel azonosulunk követelményrendszerével. (A szívbe van írva Isten akarata, Róm 2,15; ami nem meggyőződésünkből fakad, az mind bűn, Róm 14,23.) A lelkiismeretét az ember köteles kialakítani, ápolni és fejleszteni, hogy személyes szabadságának a teljességére el tudjon jutni. Ha a lelkiismeret jól működik az emberben, akkor a helyes ismeret helyes döntésekben testesül meg.

Az eddigi fogalmak mellett rá kell mutatnunk a **Krisztus-felfogású erkölcsi gondolkodásmód** lényeges elemeire. Krisztus radikálisan új erkölcsöt valósított meg: megélt a szeretetet Isten felé és az emberek felé. Ez az az „ország”, amit meghirdetett és élete példájával megmutatott („példát adtam nektek...”, Jn 13,15). A keresz-

tenységnek az a lényege, hogy ezt a krisztusi valóságot megélje és felmutassa a világ előtt: „ti vagytok a föld sója, a világ világossága”, Mt 5,13–15). Ebben behatolni csak az tud, aki megváltoztatta gondolkodásmódját (azaz megtért, metanoiát élt meg (Mk 1,15), tehát erkölcsi elveit Krisztus elveihez igazította. S a krisztusi erkölcsbe való behatoláshoz szükséges a keresztség: meghalni az önzésnek, a régi embernek, a bűnnek („Krisztus halálába temetkezünk bele, amikor megkeresztelkedünk”, Róm 6,5).

Ez a **tökéletességre törekvés lelkülete**: „Legyetek tökéletesek, mint mennyei Atyátok tökéletes!” (Mt 5,48). Ez az a „cél-erkölcs”, melyet maradéktalanul sosem tudunk teljesíteni, de amely felé egész életünkben törekednünk kell. S ez nem természetes magatartásezmény: a természetfölötti eszményt pedig csak kegyelmi eszközök által lehet elérni. Ezért szükségesek az ima, a böjt, a jó cselekedet, valamint a szentségek, mert ezek által öltözünk be Krisztusba. Elérhető így a páli kijelentés reális megtapasztalása: „élek, de már nem én, hanem Krisztus él bennem” (Gal 2,20).

Tételelesen összefoglalva az erkölcs bibliai-teológiai alapjait a tanítóhivatali dokumentumok ezeket az igazságokat hangsúlyozzák:

– Isten a próféták ígéreteit valóra váltotta és Krisztusban „személyesen meghirdette az üdvösségre vonatkozó minden igazságnak és erkölcsi tanításnak forrását, s így mindenkit az isteni ajándékok részesévé tett” (DV 7).

– „Az ember a tudata mélyén olyan törvénnyel találkozik, amelyet nem ő szabott meg önmagának, s amelynek engedelmeskedni tartozik. E törvény arra szólítja, hogy szeresse és cselekedje a jót és kerülje a rosszat. Ezt a törvényt Isten írta az ember szívébe.” Innen származik az ember méltósága, de egyben felelőssége is (=megítélése Isten által), GS 16).

– „A krisztusi örömhír állandóan megújítja a bűnbeesett ember életét... A népek erkölceit szüntelenül tisztogatja és nemesíti, s Istentől származó gazdagságával mintegy belülről termékenyíti meg, erősíti, kiegészíti, sőt Krisztusban meg is újítja” (GS 58).

– „A közhatalom tartsa szent kötelességének, hogy ... védi a köz-erkölcsöket” (GS 52).

– „Az egyének és közösségeknek szükséges, hogy magukban kifejlesszék és a társadalomban elterjesszék az erkölcsi erényeket, hogy így, az isteni kegyelem nélkülözhetetlen segítségével, valóban új emberekke és egy újarcú emberiség építőivé legyenek” (GS 30).

– Az erkölcsiség forrásai: a tárgy, a szándék és a körülmények. A tárgy az a jó, amire az akarat elhatározott szándékkal törekszik. A szándék az akarat irányultsága a cselekedet bevégzése felé. A jó szándék alapja, hogy benne van a végső célra, az üdvösségre való irányulás. (Az önmagának jónak minősülő cselekedetet tehát a szándék rosszá teheti.) A körülmények, beleértve a következményeket is: ezek által az emberi cselekedet erkölcsi jósága, ill. rossz volta növekedik. Az az erkölcsileg jó cselekedet az, amelyben mindhárom szempont jósága együtt van (KEK 1750–1754).

– Az erkölcsiség „beteljesedése és egysége Krisztusban van. Jézus Krisztus maga a tökéletesség útja” (KEK 1953). Ez tehát azt jelenti, hogy az erkölcsi jó az Újszövetségben ez: bele kell helyeződni Krisztus Isten-kapcsolatába és emberekkel szembeni viszonyába.

b) Erkölcsi nevelés, mint pedagógiai feladat

Az erkölcsi nevelés célja: segíteni a neveltet, hogy saját magát és környezetéhez való viszonyát tudatosan és szabadon megformálja. Keresztény értelemben a felvázolt **abszolút norma az eszmény és a mérce**: ez nem változik, mint (az egyébként sok értéket bíró) humanista etika normarendszere. (Lásd: erkölcsi magatartás, társadalmi együttélés szabályainak átrendeződése és változása – nemcsak módosulása! – az elmúlt évtizedekben.) Ha Isten képmásai vagyunk, akkor erkölcsi cselekvéseink mélyén állandóan jelen kell lennie, hatnia kell a krisztusi eszménynek.

Minden megkeresztelt joga, „hogy ösztönzést nyerjen az erkölcsi értékek helyes lelkiismerettel való megbecsülésére és személyes állásfoglalással való elsajátítására, valamint Isten tökéletesebb megismerésére és szeretetére. Nyomatékosan kérjük a népek vezetőit és a nevelés irányítóit: gondosan ügyeljenek arra, hogy **e szent jogaitól senki meg ne fossza az ifjúságot**” (GE 1).

Mint kimutattuk, a keresztény erkölcs nem egyenlő az érett humanista etikával, mert magasabb a célkitűzése: bevezetni az embert az üdvösség misztériumába, hogy **átalakuljon valóban új emberre, igazságban és szentségben** (Ef 4,22–24), s meglett emberré váljon Krisztus mértéke szerint (Ef 4,13). Fontos szempont, hogy mindez mindig **közösségi dimenzióban** valósuljon meg: a keresztényeknek az a feladata, hogy egymást neveljék erkölcsös életre (vö. Tit 2,1–10).

Az erkölcsi nevelés így arra törekszik, hogy az ember állásfoglalását (ez a cselekvés mozgatója) emelkedetté tegye: jóakarat, segítés, igazságosság, becsület stb. Mint egyértelműen látszik: mindegyik az önzésről elfordult embert jellemzi. S mivel az akarati ténykedés mindig át van hatva érzelmi valóságokkal: a **nemes erkölcsi érzület** kialakítására kell a nevelésben törekedni. Ez az egész magatartást, az egész életfelfogást, az egész életmódot átjárja, ezért a nevelésben ezt a nemes erkölcsi érzületet szükséges **megalapozni, fejleszteni és állandósítani**. S ez a nevelési hatásokból, valamint azok tudatos és személyes elfogadásából jön.

Hogyan lehet ezt kialakítani? Az **önbírálat** képességének az elsajátításával. Ezáltal az ember mintegy kívülről látja és értékeli önmagát, s helyes ítéletet képes alkotni saját magáról. S természetesen az erkölcsi érzék kiművelése a **lelkiismeret kiművelését is jelenti**, mert minden tudatos döntésünkben az értelmileg belátott igazság és az érzelmekkel átítatottság jelen van, ezért a kettő egyensúlyát szükséges megteremteni. Különben vagy a logikai igazság kerül túlsúlyba (pedig a „jogos” nem mindig jelent „erkölcsöst” is), vagy pedig az érzelmekre hallgat az ember (s pl. jót akar, de kárt okoz). A kettő

együtt: ez hozza létre azt, hogy sem a nem rideg, kíméletlen érzéketlenség fogja jellemezni az embert, sem nem kerül az érzelmi jelleg túlzott hatása alá. Másképpen fogalmazva: ez a **felelősségtudat**: mert az akarás nemes irányát állandósítja, s így a jellem szilárdságát megalapozottá teszi.

A gyermekek és ifjak nevelésében az erkölcsi nevelésnek néhány fontos elve van, s ezek a következők:

– Fontos, hogy a **kisebb gyermeknek** ne csak követelményt adjunk, hanem álljunk is mellette a feladat végrehajtásában, azaz ne hagyjuk magára. Ebben az is benne van, hogy az ellenkezését le kell tudni szerelni, mégpedig úgy, hogy a követelésben ne korlátozást lásson, hanem valamely kívánt érték kiküzdésének a lehetőségét. S az is fontos, hogy az apró sikereket, a kis haladást is észre kell venni, s dicsérrettel ellátni, ami bátorítást ad neki a nagyobb feladatok végrehajtásában.

– Fontos, hogy a gyermeket motiválttá tegyük: személyes érdeklősége kialakuljon az erkölcsi magatartás megalapozásában és ki-fejlesztésében. Ha ez nem történik meg, akkor a törvényekhez és a szokásokhoz látszat-hűséggel fog viszonyulni, és vagy a büntetéstől való félelem miatt cselekszik helyesen, vagy pedig engedelmessé-gével valami számára fontos dolgot akar kizsarolni. Így alakul ki a gyermekben a formalizmus.

– Fontos, hogy a gyermek lásson példát maga előtt, de főként példaképet: a gyermek és a fiatal, amikor erkölcsi cselekvést hajt végre, mindig spontán azonosul valakivel. Ha sokszor lát maga előtt helyes erkölcsi mintákat és példamutató embereket, akkor szinte spontán bele tud nőni az erkölcsi gondolkodásmódba.

– S mindez mindig közösségi keretben valósul meg a gyermek és az ifjú életében:

Ez a közösség vagy a **család, vagy az iskola**. A **családban** az erkölcsi érzék megalapozása történik, a felettes én megjelenése, a szociális érzékenység, a szolidaritás, az alkalmazkodás, a segítő-készség stb. értékvilágával együtt. Mint látjuk, olyan erkölcsi ér-

tékek köthetők a családhoz, melyek az iskola megjelenése után is fontosak: a család az iskola erkölcsi nevelői hatását is vagy megerősíti, vagy semlegesíti.

Az iskola fontossága erkölcsileg ez: az addig kialakult erkölcsi érzületet az egyidejű hatások óriási tömegével kitágítja, s az osztály- és az iskolaközösség távlatába helyezi. Az iskolának azonban az is feladata, hogy az intézményen belüli és kívüli káros hatásokat lehetőség szerint kiszűrje és ezektől megóvja a tanulót. Optimális esetben az iskolának köszönhető az alábbi értékes tulajdonságok fixálódása:

- rendszeres munka, állandó szorgalom,
- folyamatos testi és szellemi fejlődés,
- pedagógusokhoz, társakhoz alkalmazkodni tudás,
- folytonos fejlődés az ön- és emberismeretben,
- a dönteni tudásban állandó előrehaladás.

Mindeközben persze sok igazságtalanságot lát és tapasztal, rossz példák hatással vannak rá, viszályok, pártoskodások, törtétesek stb. fordulnak elő. Ezért az iskolában mindig fontos **az állandó felügyelet, a folytonos jelenlét, de ez a felnőtt jelenlét csak akkor válik hasznossá, ha emelkedett szempontjai vannak:**

- **A növendékben mindig a leendő felnőttet kell látni:** a kívánt eszmény eljutásához szükséges elvezetni (a személyes maximum szerinti mérték szerint) őt. Vagyis olyanná váljon, amilyen felnőttre a társadalomnak és az Egyháznak szüksége van, hogy hivatását betöltse.
- Egyszerre kell az eszményekhez hozzásegíteni és a **helyes önismerethez elvezetni.** A nevelő legyen tudatában, hogy minden ténykedése (tanítás, feleltetés, nehéz helyzetekben reagálás) saját nevelői értékrendjének a megélése, tehát egy sajátos minta a tanítvány számára.
- A növendékre vonatkozó ítéletet sosem szabad véglegesnek tekinteni. Nem szabad elveszettnek, elvetemültnek bélyegezni a rosszalkodót, hanem meg kell keresni az eszközöket és a motí-

vumokat, melyek által a nevelt előre tud lépni. S az erkölcsileg kifogástalanokkal szemben nem indokolt a kivételezés, inkább azért fáradozzon a nevelő, hogy tanítványa a helyes magatartásban megmaradjon.

- Az egész iskolai nevelés eredménye, ill. eredménytelensége gyakorlatilag abban mutatkozik meg, hogy mennyire tudta az ott neveltekben az erkölcsiséget kifejleszteni és megszilárdítani, mégpedig tartósan.

c) Az erkölcsi nevelés részterületei

Előrebocsátjuk, hogy néhány szempontot nem fogunk érinteni. Például a hazaszeretetet, az emberiség összproblémáit (ökológia), ezekkel az osztályfőnöki órák foglalkoznak. És nem taglaljuk külön az erkölcsiség egyik meghatározó szeletét, a két nem keresztény szabályozását, ezzel a Káteketika tantárgy foglalkozik.

Az erkölcsi nevelésen belül három ellentétpárról tárgyalunk: mindegyikben a két részegység bizonyos feszültségben áll egymással, de egyben ki is egészítik egymást.

– **Az igazság szeretetére és a lelki szabadságra (felelősségvállalatra) nevelés.**

Az **igazság** nem más, mint biztos ismeret, melyre az ember az életét építheti. Ám az igazságot nem készen kapjuk: személyes munkával kell kikutatnunk, felfedeznünk, alkalmasint kiküzdenünk. S ez az erőfeszítés az ember részéről állhatatosságot, szorgalmat, megújulást, türelmet, a kudarc elviselését stb. feltételezi. Tehát egyfajta erényköteg mozgósítása szükséges hozzá. Aki erre nem hajlandó, az mindig megmarad a közgondolkodásban, vagyis a korszellemnek a foglya marad. Az igazságnak az ember életében különféle rétegei vannak:

- szakmai igazság: minden foglalkozás szakismeretek birtoklását tételezi fel, s ez komoly munkával lesz az emberé;

– végső, ún. egzisztenciális igazságok: mi az emberi élet értelme, van-e Isten, mi történik az emberrel a halála után stb.

Az ember hosszú időn át küzd és harcol, hogy ezeket az igazságokat fölfedezze, s utána ugyancsak erénykötegre van szüksége, hogy a felfedezett igazságokat megfelelően képviselje és megélje. S ebben benne van a közösségben élés minden feltétele és következménye: helyes ítélet önmagunkról és a mindenkori másiról, azaz az autentikus ön- és emberismeret. Ennek a kialakítása lassú folyamatot jelent, mely tele van zökkenővel és buktatóval. Főként kamaszkorban, amikor nem folyamatosan, hanem szakaszosan fejlődnek az ifjak: hosszú tusakodások és stagnálások után egy-egy nagy felismerés viszi őt az igazság teljesebb fölfedezése és birtoklása felé. S a serdülő különösen az igazságtalanságra érzékeny, következőképpen a nevelőnek igyekeznie kell befolyásolni őt, hogy a vélt igazságtalanságot mindig sikerüljön megkülönböztetnie a valóságostól, mégpedig önmagára vonatkoztatva is. Csak így lesz képes nagyobb összefüggésekben látni saját élethelyzetét és belőle következő feladatait.

Ugyanakkor **lelki szabadságra, tehát felelősségtudatra** is neveljük a gyermeket. A szabadság nem más, mint szabadnak lenni **valamitől és valamire**. Valamitől: tudnunk kell függetleníteni magunkat a szeszélyektől, rossz hajlamainktól, a hangulatingadozásoktól, a körülményeinktől és a körülöttünk élők rossz befolyásától stb. Ezáltal tapasztaljuk meg másik szeletét szabadságunknak: szabadon át tudjuk adni magunkat valaminek vagy valakinek. Így tudjuk a fölsimert igazságot következetesen önmagunkra alkalmazni, s szabadon megformálni önmagunkat. Erre a felelősségtudatra úgy lehet nevelni, hogy a nevelő tartózkodik két végletes magatartástól: a túlzott engedékenységtől és a túlzott merevségtől, szigortól. Az a nevelő célja, hogy a nevelt képes legyen megélni szabadságát: önmagát minél teljesebben birtokolva odaadja önmagát valamely hiteles értéknek. Tehát nem a parancsoknak és a szabályoknak való kényszerű engedés által halad vagy sodródik egyik cselekedettől a másikig,

hanem mivel önbirtoklásra jutott, szabadon lemond önmagáról, így jut el saját létének csúcsára.

Természetesen ez a vallásos gondolkodásban mindig együtt hozza a természetfeletti és a természetes szempontot: a felebarát szolgálataiban Istennel szolgál az ember, s Istent szolgálja a felebarát szolgálata által. Ha valaki ezt tartja boldogságnak, hogy a szabadság fölládozása juttatta el a szabadsághoz, ez nevezhető Isten fiai szabadságának. Ennek az az alapja, hogy Isten parancsaiban az ember a személy szerint nekem jót akaró, földi és örök boldogságomhoz hozzásegíteni kívánó jó Atya törvényeit látom. Így lehet „felszabadulni Isten fiainak dicsőséges szabadságára”, hangoztatja Szent Pál (Róm 8,21).

– **Munkára és a szabadidő értékes felhasználására nevelés.**

A munka nem a bűn büntetése, hanem a Teremtő parancsa volt már a bűnbeesés előtt (Ter 2,15). Persze a bűn az ember munkához való viszonyát is megmértelyezte.

Mindenesetre a munkának háromféle értéke van:

- a **természetes értéke** az az ősi és igaz megfigyelés, hogy a helynyelés és a tétlenség mindig romlást eszközöl az ember életében;
- **közösségi értéke** ez: a jól szervezett társadalmakban az emberek életét az teszi lehetővé, hogy mindenki a másik ember tisztességes szakmunkájára támaszkodik, tehát minden munkát végző ember hasznossá válik a közösség számára,
- a **munka természetfeletti értéke**: beletartozik az ember üdvösségharcába. Főként Szent József, Jézus és Pál apostol példája alapján azt mondhatjuk, hogy a munkát mindig meg kell tisztítani a bűntől, az önzéstől, így az alázattal és odaadóan végzett munkálkodás az ember üdvösségre jutását is szolgálja. (Ef 4,18: ne lopjon többé a bűnös, hanem dolgozzék, 2Tessz 3,10: aki nem dolgozik, ne is egyék!) Nagy értéke tehát az emberi életnek a munka, ám mégsem a végső vonatkoztatási pontja (lásd Jézus tanítását az ég madarairól és a mezők virágairól.)

A II. Vatikáni Zsinat is e szemléletmódban hangoztatta, hogy a munka a személyiség fontos megnyilatkozása (GS 67), fontos eszköz az ember tökéletesedésében (LG 41), s hogy mindenkinek alapvető emberi joga a munka (GS 26). A munkát végző ember gazdagodik személyiségében (GS 9), s bele tudja helyezni életét a testvéri szolgálatba (GS 67), s mindeközben a társadalom felemelkedéséhez is hozzájárul (LG 41). A munka által személyi értékek jönnek létre az emberben: tisztakezűség, becsületesség, állhatatosság, s ezek a közösségben élés szempontjából alapértékek.

S a zsinat külön hangsúlyt fektetett annak deklarálására, hogy a hit nem idegeníti el az embereket a munkától, a földi feladatoktól: „A krisztusi üzenet nem vonja el az embereket a világ építésétől, nem teszi őket közönyösökké embertársaik iránt, éppen ellenkezőleg, még szigorúbban kötelezi őket, hogy a világ javára munkálkodjanak” (GS 34).

A **munkára nevelni kell az embert**, nem spontán alakul ki benne annak értékvilága. A XX. század végén a háztartási munka a gépek beiktatásával könnyebbé vált, de a józan nevelés mindig megtalálja a lehetőségét annak, hogy a gyermek is a maga módján hozzájáruljon a család életéhez. 10 év alatt ez alkalmi segítségeket, örömszerzéseket jelent, de 10 éves kortól fogva már olyan (fejlettségének megfelelő) funkciókat kell neki átadni, melyekkel valóban megkönnyíti szülei életét, terhet vesz le a vállukról. Hogy kiben mennyire alakul ki a munkának a becsülete, ahhoz nagyban hozzájárulnak a szülők, személyes példájukkal.

A **rendszeres szellemi munkára is nevelni kell a gyereket**. Az iskoláskortól fogva ez hozza létre benne a **kötelességtudatot**. A szülők és nevelők ezt mindig felügyelni és értékelni kell, azaz értéke szerint elbírálnia, hogy a nevelt eljusson a helyes önismeretre.

A műszaki-technikai készség is fontos szempontja lett korunknak, de általánosabban ez a **fizikai munka alkotó öröme**t is jelenti. A mezőgazdasági növénytermesztési és állattenyésztési munkáktól kezdve a kézügyesség világáig a szerelésben stb. – mind alapos

szakmai ismereteket, pontosságot, koncentrálni tudást, állhatatosságot, azaz értékeket tételez fel, ill. munkál ki. S a manuális munkában benne van az élményszerűség: a megfogható és tapasztalható eredmény.

A nevelésben tudatosan vigyázni kell, hogy a fizikai és a szellemi munka sosem legyen szembeállítva: mindkettő érték, mindkettő fontos. S mint láttuk, mindkettő a jellemnek, a jellemszilárdságnak is megnyilatkozási formája: bennük van az akaraterő, az önlegyőzés.

Ugyanakkor a **nevelésnek a szabadidő helyes felhasználásával is törődnie kell**. A zsinat is hirdeti, hogy minden munkásnak joga van elegendő pihenő (regeneráló) időre (GS 67), hogy a testi és lelki egészség állandó legyen (GS 61). S a keresztények küldetéséhez tartozik, hogy példát adjanak és segítsék az embereket, hogy teljesebben kihasználják szabadidejüket (AA 13). S e tekintetben különlegesen fontos szerep jut a **vasárnapnak**. Ez kultikus munkaszüneti nap (SC 106), mely lehetővé teszi

- a munkában elfáradt ember pihenését, megújulását,
- az emberi kapcsolatok (családi, rokoni, baráti) ápolását,
- a szellemi elmélyedést, ill. a hobbyt: ezektől jön, hogy az ember nemcsak szakemberként, hanem emberként, tehát tágasabb énje szerint élhet,
- a hitben (Biblia olvasása, előadásokon részvétel stb.) elmélyedést,
- a pasztorációs és szociális ténykedésekben való részvételt (egyháztanács, karitás, a templom ügyei stb.),
- s a legfontosabbat, **az idő megszentelését**: az ember a kultikus közösség ünneplésével reális helyet biztosít az életében Istennek, s nem oldódik fel a közösségben, hanem annak tagjaként természetfeletti erőforráshoz jut, s egyben a kultusz által tudja Jézus áldozatában átadni áldozatos életét az Atyának.

A szülők, hitoktatók, nevelők személyes példája, és tanítása, nevelői hatása igen lényeges, mert tőlük jön az a **minta**, ami egyfelől az ünnepelni tudást, másfelől a szabadidő hasznos és értékes el-

töltését adja át a neveltnek. Ha ez alapos és hiteles, akkor megvan az esélye annak, hogy a fiatal sem haszontalanságokra (és főként nem bűnökre) fordítja szabadidejét. Mert tudja, látja, hogy a szabadidő is a saját földön eltöltött időnk része, tehát ez is a saját életünk, mely összefüggésben van örök sorsunkkal, az idő beteljesedésével, az örökkévalóságba eljutással.

– Önfegyelemre és közösségi erényekre nevelés.

Az **önfegyelem** a rend önmagunkra vállalása, s így a kiegyensúlyozott cselekvés feltétele. Hogyan jön létre?

– Úgy, hogy **döntéseinkben a magasabb rendű szempontokhoz igazodunk**, pl. nem a kényelem lesz magatartásunkban a meghatározó. (Minél inkább állhatatosan tudjuk a két lehetséges megoldás közül az igényesebbet, a nehezebbet választani, annál valószínűsőbb lesz élettapasztalatunk, s annál teherbíróbb lesz karakterünk.)

– Ha döntéseinket **összeszedetten végrehajtjuk**: az érzelmek hullámozásától és a szétszórtságtól függetleníteni tudjuk magunkat.

– S ha az **akaraterővel a külső akadályokat** is ki tudjuk iktatni, ill., ha fölébük kerekedünk.

Az önfegyelem mindenütt jelen van az ember életében és személyiségében: egyfelől a család, óvoda, iskola, templomi közösség, hitcsoport stb. világában, másfelől a tanulásban, játékban, étkezésben, versenyzésben, szereplésben, a másik nemmel való viszonyban stb. Így lesz az állandó gyakorlás által a **hullámozások fölötti uralkodás, azaz a készség a jellemvonások közé emeli**. Nagyon sokat jelent a nevelésben, ha a nevelt elé megfelelő célt tudunk kitűzni, kellően motiváljuk (így érthető és vonzó lesz szemében az elérendő dolog), de csak akkor tudjuk hitelesen képviselni az önfegyelem értékvilágát, ha bennünket, nevelőket is jellemez.

A **keresztény önuralom** (melynek tartalma: uralkodás önmagam felett, adott esetben önmegtagadás, önlegyőzés) **sosem öncél**. Nem elfojtani akarjuk a kibontakozó személyiséget, hanem az önuralom segítségével hozzásegíteni az önmagából kilépéshez. Kilépéshez Isten felé, kilépéshez a másik ember felé. Mert csak így tud létrejönni

ni benne a **szeretet**, ill. a keresztény felfogású szeretetre való készség. Ez nem a szimpátia alapján mindenkit olykor megszólító szeretet tartományára szorítkozik, hanem a mindenki iránti nyitottságra. Azaz: képes bárkiért (akár azért, aki aktuálisan rosszat akar vagy rosszat tesz neki) imádkozni (=jót kíván neki, ti. az üdvösséget). És adott esetben képes jót tenni, tehát segíteni. (Külön említést érdemel, hogy az élet legkülönbözőbb területein való önfegyelmek egy-mást átjárják és erősítik. Az étkezésben, a ruházkodásban, a szabadidő eltöltésében stb., ha valaki nem tapasztalta meg kis korától fogva az önmaga akarataról való lemondást és az ebből fakadó emelkedettebb lelkiismeretet, azt hiába biztatjuk, hogy a kamaszkorban felbukkanó ösztönproblémák terén legyen fegyelmezett. Ha nincs saját tapasztalata arról, hogy nagyobb boldogságot ad a nemesebb énhez való hűség, mint a bűn-lehetőség, az nyilvánvalóan bele fog sodródni a bűn szerteágazó világába.)

Az önfegyelemre nevelés kiegészítő szempontja a **közösségi-szociális erényekre való nevelés**. A II. Vatikáni Zsinat kiemeli, hogy „az ember társas természetéből következik, hogy a személy tökéletesedése és a közösség, a társadalom fejlődése függ egymástól” (GS 25). Ki kell tehát alakítani a nevelésben azt a lelkületet, hogy **képességeim, lehetőségeim és mások szükséglete szerint „rendelkezésre állok”, azaz szolgálni akarok**. Nem teherként szeretnék élni a közösségekben, hanem aktív, áldozatos tagként a közösségért képes vagyok teherbíróan és stabilan erőfeszítéseket tenni.

Tartalmilag a közösségi élethez tartozó erények a következők:

- tapintat, alkalmazkodni tudás,
- érzékenység, hogy észrevegye a másikat, ill. annak nehézségét, szükségletét,
- segítőkészség, mely az idő, a figyelem és az aktivitás odaajándékozása,
- annak az átlátása, hogy a különböző generációkhoz tartozókkal szemben (idős, felnőtt, kortárs, fiatalabb gyermek) más magatartást szükséges megvalósítani. (Ez mindig felismerésből szá-

mazik, a felismerés pedig mindig a nevelés következménye: „szeme” lesz bizonyos törvények észrevezésére.)

A közösségi erények **alapjai a családi nevelésből** jönnek. Ez a szülők, testvérek, nagyszülők, rokonság tagjai: felnőttek és gyerekek komplex világa, mely jó esetben egységes értékrendet, ill. egységes magatartásmintát ad át a gyerekeknek. Ez azonban egyre ritkább, s ahol még egyáltalán fellelhető, mint „keresztény nagycsalád”, ott is egyre többet szükséges harcolni az értékrend fennmaradásáért. Mert a társadalom közgondolkodása és a média befolyásolása óriási és konstans nyomást gyakorol a nem fogyasztói életszemléletre.

A családhoz tartozó gyermek már gyerekkorában a baráti és iskolai csoportok része lesz, s az ott található emberek pozitív vagy negatív irányban befolyásolják közösségi erényeit. Ezért rendkívül fontos, hogy megfelelő nevelők álljanak minden csoport élén, mert akkor a mindig megmaradó problémák dacára a gyermek szociális érzékét állandóan szélesíteni és mélyíteni lehet. (Németh László írta fájdalmasan: nevelésem tragédiája, hogy lányaim 12 évesen fejlettebb szociális érzékenységűek voltak, mint 18 évesen.)

A közösségi erények végül is a **jellemerőt** rajzolják ki, azazhogy az illető milyen fokra jutott az önnevelésben. S ez a jellemerő fogja majd meghatározni, hogy az ifjú képes lesz-e szembeszállni hathatósan egyrészt saját gyengeségeivel, gyarlóságaival, másrészt az erkölcsileg rossz közösségi magatartásmintákkal: azaz tud-e, mer-e másként, igényesebben élni, mint a világ. Természetesen e tekintetben is mindig és mindenkinek felkínálkozik a gondolkodásmód megújításának, a metanoiának, a bűnbánatnak a lehetősége.

44